

БІЛЯ КЛАСНОЇ ДОШКИ

Ніна Загребельна, Олександр Мончак.
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА
ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ—СУДУ ІСТОРІЇ НА ТЕМУ:
«ДЕКАБРИСТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ»
(ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, 9 КЛАС)

Тетяна Чубукова. МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ З ІСТОРІЇ
СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ (6 КЛ.)
РОЗДІЛ III. ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Ніна ЗАГРЕБЕЛЬНА,
канд. істор. наук,
Олександр МОНЧАК,
НПУ імені М.П. Драгоманова

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ—СУДУ ІСТОРІЇ НА ТЕМУ: «ДЕКАБРИСТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ» (історія України, 9 клас)

Мета уроку: проаналізувати діяльність декабристів в Україні та з'ясувати історичне значення діяльності декабристського руху для України; відпрацювати вміння і навички учнів складати і виступати з доповідями та реферативними повідомленнями; навчити оцінювати діяльність рухів, опираючись на власні знання і враховуючи новітні дослідження по цій темі; розвивати вміння аналізувати й критично ставитись до думок інших; виховувати в учнів інтерес до суспільно — політичного руху в Наддніпрянській Україні у 20-і рр. XIX ст.

Тип уроку: урок формування вмінь і навичок.

Вид заняття: урок—суд історії на тему «**Декабристський рух — визначне історичне явище чи революційна авантюра?**»

Підготовчий етап.

Урок—суд історії потребує детальної підготовки, під час якої вчитель розробляє *організаційно — методичне забезпечення*: схему роботи, інструктивні картки із завданням тощо.

На одному з попередніх занять вчитель оголошує тему, дату його проведення, розподіляє ролі [суддя, свідки, декабристи 1, 2... (учнів можливо розподілити за членством в декабристській організації), прокурор, коло присяжних, незалежний вчений — історик], видає інструктивні картки, надає список джерел (Бокова В. Епоха тайних обществ. — М., 2003, Крутов В., Шведова-Крутова Л. Белые пятна красного цвета. Декабристы. — М., 2001, Русская правда // Декабристы. Избранные сочинения. В 2-х тт. Т. 1., М., 1987, Хрестоматія з історії Української РСР, Т. 1. — К., 1959.,

Нечкина М. Декабристы. — М., 1984., Нечкина М. Общество Соединенных Славян. — М. — Л., 1927., Киянская О. Южный бунт: Восстания черниговского полка (29 декабря — 3 января 1826г.). — М., 1997.) для самостійної підготовки.

Структура уроку.

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

Вступна розповідь вчителя.

Сьогодні відбудеться незвичайний урок — Суд історії на тему «**Декабристський рух — визначна історична подія чи революційна авантюра**». Але не вирок ми маємо винести на ньому, а з'ясувати роль, місце декабристів в історії України та визначити результати діяльності цього руху.

Секретар суду:

Всім встати — суд іде! Сьогодні в нас на порядку денному стоїть одне з найважливіших в історії України питань — визначення історичного значення діяльності декабристів з урахуванням нових обставин, зокрема сучасних матеріалів дослідників, завдяки яким постаті покращених декабристів вже не видаються ідеалізованими полум'яними революціонерами, а скоріше тими особистостями, які мали не тільки височінь чистоти поглядів, але і хиби та слабкості, що притаманні кожному з нас. Тоді і виникає перед нами запитання: справа організована ними — це авантюра, хоча й революційна, чи все-таки визначна подія в історії України?

Прокурор:

— Ваша честь! Звертаю вашу увагу на той факт, що на початку XXI ст. в Україні відбулася

подія, яка також неоднозначно була сприйнята сучасниками і має полярні оцінки дослідників та аналітиків. Подія, на яку покладались такі сподівання більшої частини населення України, але у своїх сподіваннях обманулись не лише громадяни, а ті, хто організував її та очолював цей «помаранчевий» порив народу.

Подія ж, яку ми маємо сьогодні розглянути, також мала полярні оцінки як серед сучасників так і серед її дослідників. З позицій сьогодення маю честь оголосити декабристський рух спробою невеликої групи недоволених офіцерів задовольнити своє честолюбство. Визначна подія історії?! Безвідповідальна авантюра військових, прикрашена революційними гаслами!

Організована спроба військового перевороту принесла лише відмову правлячої верхівки від можливості забезпечити трансформацію самодержавства в парламентську монархію та забезпечила подальший розрив між владою та інтелектуальною елітою суспільства.

Адвокат:

— Перше десятиріччя XIX ст. в історії Російської імперії було часом переосмислення молодим поколінням, що вступало до активного життя, досвіду нещодавніх подій — Великої Французької революції, наполеонівських війн, закордонних походів російської армії, створення Священного союзу монархів Європи. Одночасно початок нового царювання популярного молодого імператора Олександра I породило широкий спектр сподівань на реформи у суспільстві, дало могутній поштовх до активізації суспільно-політичного життя.

Неусвідомлені пошуки молоддю сенсу життя на рубежі століть наповнились певним змістом під час «Вітчизняної війни 1812 року». Особисті переживання, пов'язані з військовими діями на рідній землі, та духовний досвід, здобутий в умовах військового лихоліття, сприяли швидкому здобуттю соціальної зрілості «синів 1812 року», коли буденним було те, що 20-літні ставали полковниками, а 25-літні — генералами. А разом з цим — і почуття відповідальності та усвідомлення своєї приналежності до історичних подій, що змінюють хід історії, впливають на долі народів.

Для цього покоління такі поняття, як патріотизм, громадянство перестали бути абстракці-

ями і наповнились конкретним змістом.

Перший декабрист:

— Ми після повернення із закордонних походів були вражені побаченням у чужому краї: повсюдним поширенням освіти, пануванням законів, успіхами у землеробстві та промисловості. Серед них були і мої знайомі, котрі бажали такого ж стану і для своєї батьківщини. Я дивився на цих юнаків як паучнів пансіонів та іноземних гувернантів, що прямо від своїх шкільних лав опинились у Німеччині та Парижі.

Прокурор:

— І ви, розчарувавшись у Олександрі I як реформаторові, маючи перед собою приклад силового переустрою суспільного життя, стали на шлях створення таємних політичних організацій, а згодом — і до підготовки державного перевороту?

Другий декабрист:

— Так, бо в післявоєнне десятиліття гостро постала проблема фінансового забезпечення та матеріального утримання армії. Армія у Росії була чисельною. Саме на ці роки припадає реалізація ідеї створення військових поселень як спроба перевести армію на режим самозабезпечення, що давало б економію коштів таку необхідну після мільйонних воєнних витрат. Але переведення військових частин у стан поселян зачепило наше становище як елітного гвардійського офіцера: зі столиць нам треба було перебратись у глухі провінції імперії. Час запаморочливих кар'єрних зростань для нас завершувався. Буденність і одноманітність мирного життя армійських частин у провінції прирікало нас, молоде офіцество, на безперспективність швидкого службового зростання та вимушену одноманітну бездіяльність. З чим ми миритись не хотіли. І тому у нашому

середовищі наростало невдоволення політикою Олександра I. Тим більше, що і провідник цієї політики граф О.Аракчєєв втілював її «зі звіроподібним запевзяттям».

Третій декабрист:

— Я побачив себе засланим у жалюгідний земний куточок, відірваним від батьків та рідних, друзів, оточеним чужими мені людьми; вперше я відчув весь жах свого існування.

Незалежний історик:

— У 20-і роки XIX ст. існування таємних товариств було таємницею, про яку знали всі. Стати членом будь-якого з них не було складністю. Існувала величезна кількість таємних товариств різного спрямування. Стати членом такого товариства було певною даніною моди. І чисельність цих товариств зростала неймовірно швидко. Представник молодого покоління обов'язково належав навіть не до одного, а до декількох товариств одночасно (Див. табл.1).

Четвертий декабрист:

— Це справді так, бо ще у 1814 р., коли наші війська вступили до Парижу, багато офіцерів були прийняті

Покоління 1812 р.:

М.Бестужев

М.Муравйов

до масонських лож... Ці офісери звикли балакати про те, що не розуміють, і копіювати те, до чого власним розумом не дійшли. Так створювалися перші таємні товариства. Але з часом з різних причин ці таємні масонські ложі у більшості випадків перестали існувати, за винятком «Союзу благоденства». Його статут — Правила — складав окрему книгу, що за кольором палітурки називалась Зеленою книгою. Написана складною, незрозумілою мовою, вона являла собою збірку правил, якими керувались масонські ложі.

Суддя:

— Розкажіть, будь ласка, суду коли, ким і як було створено Південне товариство?

П'ятий декабрист:

— У 1821 р у Москві відбувся з'їзд членів «Союзу благоденства», який фактично засвідчив ідейний розкол у середовищі декабристів. Після з'їзду членів Тульчинської управи наприкінці березня 1821 р. було проголошено про оформлення нової таємної організації — «Південного товариства».

Керівництво у товаристві належало постійним членам (боярами) та Директорії, яку очолили П.І.Пестель, О.П.Юшневський. Члени ж товариства поділялись ще на три категорії: «друзі» (найнижча категорія) — можливі кандидати у члени; «брати» — їм захищалося самостійно приймати до товариства нових членів; «мужі» — мали право прийому до членів товариства. При вступі до товариства новобранці мали скласти присягу або своїм чесним словом заявити, що вони зберігатимуть у таємниці своє членство.

Центром Південного товариства залишався Тульчин, де стояв штаб 2-ї армії. Там діяла Тульчинська управа, відбувалися таємні збори та дискусії навколо проблем майбутнього революційного перевороту. Певний час керівниками Тульчинської управи, як і всього Південного товариства, залишалися П.І.Пестель та О.П.Юшневський. Наприкінці 1825 р. Тульчинську управу очолив О.П.Барятинський.

Протягом 1822—1825 рр. у Києві відбулося чотири з'їзди провідних діячів Південного товариства, на яких вирішувалися найважливіші питання його діяльності.

З'їзд 1822 р., підтвердивши утворення товариства, організував поряд з Тульчинською Кам'янською управою, керівниками якої стали В. Л. Давидов і генерал-майор С. Г. Волконський. З цього часу в Кам'янці регулярно скликалися осінні наради провідних діячів Південного товариства. З'їзд прийняв до товариства колишнього члена «Союзу порятунку», а також і «Союзу благоденства» підполковника С.І.Муравйова-Апостола, переведеного з лейб-гвардії Семенівського піхотного полку і призначеного командиром 2-го батальйону Чернігівського піхотного полку, штаб якого перебував у Василькові. Увійшов до товариства і його брат — відставний підполковник М.І.Муравйов-

Апостол.

У 1823 р. на 2-му з'їзді Південного товариства з ініціативи С.І.Муравйова-Апостола було створено третю, Васильківську управу. Керівниками її обрали С.І.Муравйова-Апостола та підпоручика Полтавського піхотного полку М.П. Бестужева-Рюміна.

Перший декабрист:

— Вже з 1822 року сформувалось керівне ядро товариства, яке складалось з директорів та вибраних бояр (кн. С.Волконський, С.Муравйов—Апостол, В.Давидов, М.Бестужев—Рюмін, кн. О.Барятинський). Воно почало практикувати щорічні з'їзди, що проходили у січні у Києві під час Контрактового ярмарку. Рішення з'їздів оформляли протокольно. Крім з'їздів, зустрічі регулярно проводились у Кам'янці (помістя Давидових), де щорічно у листопаді святкувалися іменини господарки дому.

1823 р. керівники Васильківської управи С.Муравйов-Апостол, М.Бестужев-Рюмін підготували «Бобруйський план», за яким планувалось під час військового огляду заарештувати царя, організувати повстання в 9-й дивізії, і повести головні сили повсталих військ на Москву.

Ще одним планом передбачалось розпочати заколот 1825 р. у таборі біля м. Ліщини: підняти корпус і рушити на Київ, оволодіти ним і далі діяти за обставинами. Але ці плани полишилися нерезалізованими, вони не були підтримані П.Пестелем.

1825 р. С.Муравйов-Апостол, М.Бестужев-Рюмін розробили новий план повстання, з яким погодилися П.Пестель і представник Північного товариства в Києві полковник С.Трубський. За цим планом передбачалось організувати вбивство царя під час військового огляду під Білою Церквою навесні або влітку 1826 р. та повести головні сили трьох корпусів спочатку на Київ, а потім — на Москву.

Третій декабрист:

— На початку 1822 року П. Пестель ознайомив нас з «Руською правдою» та планами необхідності запровадження в країні тимчасового правління, яке очолить Директорія шляхом здійснення військового перевороту. На початку 1823 р. «Руську правду» нами було прийнято одноголосно.

Прокурор:

— Ваша честь, до нас дійшов незакінчений текст «Руської правди чи Заповідної державної грамоти великого народу російського, яка слугує заповітом для поліпшення державного устрою Росії, що має вірний наказ як для народу, так і для Тимчасового Верховного Правління». З десяти запланованих глав повністю написано п'ять, а відредаговано лише три. Решта полишилась у фрагментах. Збереглася ще

Таблиця І. Таємні організації у військах

Дата	Назва організації	Керівники	Місце знаходження
1815 р.	«Залізні персні»	В.Раєвський	Кам'янець-Подільський
1816 р.	«Союз порятунку»	С. і М. Муравйови-Апостоли	Петербург
1818 р.	«Союз благоденства»		Москва
1821 р.	«Південне товариство»	П.Пестель	Тульчин
1820 р.	«Північне товариство»	М.Муравйов	Петербург
1823 р.	«Товариство об'єднаних слов'ян»	Андрій і Петро Борисови	Новоград-Волинський

«Конституція — Державний заповіт» — стислий виклад основних ідей програми Південного товариства. Це був найрішучіший, найрадикальніший із конституційних проектів, розробленими революціонерами-дворянами. Поряд з проголошенням вірності республіканським і демократичним ідеалам у документі знайшла відображення ідеологія макіавеллізму, що виражалася в досягненні добробуту країни шляхом тотальної русифікації її народів за схемою: *єдина територія — єдина держава — єдина мова — єдині закони*. П.Пестель враховував те, що підвладні народи *«бажають завжди для себе незалежності й окремого політичного існування, стверджуючись на праві, створювати власні держави та називати це правом народності»*. Однак він протиставляв цим національним прагненням *«право блага зиску»* великої Держави, що має на меті *«встановлення кордонів, міцних місцевим становищем і сильних природними оплотами»*. За Пестелем, сили маленьких народів мали примножувати силу великого російського народу, *«а не будь-якої іншої великої держави»*. В *«праві народності»* Пестель не відмовляє тільки народам, що мали усі дані для незалежного існування. Іншим же він відмовляв у праві на самовизначення. Поляки, на його думку, належали до перших, бо мали державницьку традицію. Оскільки ж Польща перебувала в сфері геополітичних інтересів Росії, то вона могла отримати самостійність лише за таких умов: до Польської держави мали відійти крім Царства Польського, ще й Гродненська губернія та Білостоцька область. Віленську ж, Мінську і Волинську губернії передбачалося поділити між Польщею й Росією. Між двома державами мав бути укладений союз, а внутрішнє влаштування Речі Посполитої — здійснюватися на засадах *«Руської Правди»*. Досить показовим є уявлення П.Пестеля про національно-державний лад Росії. У другому розділі *«Руської Правди»* від поділяє населення країни на 3 розряди: *«корінний народ руський», «племена, до Росії приєднані»* та іноземців. До першого розряду він відносить всю слов'янську спільноту в межах держави, не виділяючи у ній росіян, українців чи білорусів. *«Держава, — за його переконанням, — повинна в політичному відношенні ціле складати і може такою визнана бути тільки тоді, коли всі різні її частини й члени дійсно міцний та істинно тісний зв'язок між собою мають... Політичний зв'язок у державі досконалий лише тоді, коли одні й ті ж закони, один та той же спосіб управління в усіх частинах держави існують і держава з частин складається, у політичному сенсі однорідних та одноманітних»*. Виходячи з цього, Пестель обстоював думку про шкідливість федеративного устрою і необхідність суворой й послідовної централізації всієї державної конструкції... Запропонований у документі територіально-адміністративний поділ

розчленував українські землі між різним *«уділами», «областями», «повітами», «округами»*. Власне українська територія мала увійти частинами до Верхньої, Чорноморської, Української областей, а також Донського й Аральського уділів. *«Малоросія, — писав П.Пестель, — ніколи не була і бути не може самостійною... Відтак вона мусить поступитися своїм правом бути окремою державою»*.

Як бачимо, реформаторські проекти П.Пестеля базувалися на російській державницькій традиції і не враховували національних інтересів українців. Про яку демократичні та прогресивність цих поглядів можна говорити?! Справжній великодержавний шовінізм!

Суддя:

— Під час підготовки до державного перевороту ви прагнули встановити зв'язок з іншими таємними товариствами організаціями для об'єднання зусиль?

Другий декабрист:

— Одночасно з Південним у Петербурзі почало створюватися Північне товариство. Його організаторами стали Микита Муравйов, Є. П. Оболенський, С. П. Трубецькой, М. С. Лунін та М. І. Тургенев. Проте оформлення цього товариства затягнулося в зв'язку з виведенням у квітні 1821 р. гвардії з Петербурга на тривалі маневри в Білорусію і Литву. Товариство організаційно оформилось у 1822 р. і тоді ж розпочало свою діяльність.

Значна частина колишніх активних членів *«Союзу благоденства»*, які жили в Москві, також налагодила зв'язки з товариством (І. І. Пушкін, С. М. Семєнов та ін.).

У грудні 1823 р. члени Північного товариства схвалили написаний М. І. Тургенєвим статут.

У 1822—1824 рр. за домовленістю Північного та Південного товариств в Петербурзі велися переговори про їх об'єднання. До Петербурга для переговорів приїжджали С. Г. Волконський, В. Л. Давидов, І. С. Повало-Швейковський та О. П. Барятинський. М. І. Муравйов-Апостол протягом тривалого часу жив у Петербурзі й за дорученням П. І. Пестеля та свого брата С. І. Муравйова-Апостола також вів переговори про об'єднання товариств. У березні 1824 р. до Петербурга приїхав П. І. Пестель. Він зустрічався з усіма впливовими діячами Північного товариства: М. М. Муравйовим, С. П. Трубецьким, Є. П. Оболенським, К. Ф. Рилєєвим.

На 1826 р. було призначено нараду представників обох товариств для обговорення питання про їх об'єднання.

Перебуваючи з березня по листопад 1825 р. у Києві на посаді чергового офіцера штабу 4-го піхотного корпусу, один з провідних членів Північного товариства полковник С. П. Трубецькой продовжив переговори з керівниками Васильківської управи Південного товариства С. І. Муравйовим-Апостолом і М. П. Бєстужєвим-Рюміним про спільні дії обох товариств під час повстань, що готувалися.

Незалежний історик:

Проте у програмних документах товариств існували суттєві ідеологічні розходження. (Див. табл. 2).

Суддя:

— Чи був встановлений зв'язок з іншими таємними організаціями, крім названої вами?

Перший декабрист:

— Поряд з Південним товариством в Україні діяли і інші таємні дворянські організації, які склалися в основному з кадрових офіцерів нижчих чинів російської армії, переважно вихідців із дрібномаєткових українських дворян.

У вересні 1825 р. керівники Васильківської управи встановили зв'язки з новою таємною організацією — Товариством об'єднаних слов'ян.

Ще навесні 1818 р. юнкери 9-ї артилерійської бригади брата А. І. та П. І. Борисови в містечку Решетилівка на Полтавщині утворили таємне «Товариство друзів природи», незабаром перейменоване в «Товариство друзів природи». П. І. Борисов склав статут і правила товариства, на яких позначився вплив республіканських ідей.

Через недостатню організаційну і політичну зрілість товариство незабаром припинило існування.

Деякий час брати Борисови служили у військах на Кавказі. Перебуваючи після складання екзаменів на офіцерський чин у Новограді-Волинському на службі у 8-й артилерійській бригаді, революційне настроєні підпоручики А. І. та П. І. Борисови в 1823 р. заснували нову організацію — Товариство об'єднаних слов'ян. В організації товариства взяв участь діяч польського визвольного руху, колишній студент Варшавського університету Ю. К. Люблінський, засланий у Новоград-Волинський під нагляд поліції. Символом товариства була печатка з зображенням чотирикутника з чотирма якорями.

До нього увійшли І. І. Горбачевський, О. С. Пестов, В. О. Бечаснов, згодом О. І. Тютчев, П. Ф. Гром-

ницький, В. М. Соловйов, І. І. Іванов та ін.

У березні 1825 р. у Черняхіві під Житомиром відбувся з'їзд членів товариства, на якому П. І. Борисова офіційно було обрано президентом, П. Ф. Громницького — заступником, а І. І. Іванова, який служив у штабі 3-го піхотного корпусу в Житомирі, секретарем товариства. До товариства приєдналися офіцери брата О. В. та А. В. Веденяпіни, підполковник О. К. Берстель, поручики А. Д. Кузьмін, М. Ф. Лісовський, М. О. Шепило, підпоручик Я. М. Андрієвич та ін. Всього членів товариства та співчуваючих йому офіцерів налічувалося понад 40.

Об'єднання виділялося соціальною та віковою однорідністю: 25 чоловік були віком до 25 років, тільки одному виповнилося 30; троє були учасниками війни 1812 року, лише четверо командували ротами, а 30 мали ранг обер-офіцерів; гвардійським минулим відзначилися лише двоє; заможними були троє (батьки яких володіли від 300 до 800 кріпосних); 12 чоловік служили в артилерії, 22 — у піхоті; більшість не розмовляла французькою, що автоматично їх відмежувало від представників вищого світу.

Питання про злиття Товариства об'єднаних слов'ян з Васильківською управою Південного товариства остаточно вирішувалося у вересні 1825 р. на таємних зборах, що відбулися в селах Ліщин й Млиниці біля Житомира. Товариство об'єднаних слов'ян поділялося на дві управи: 8-ї артилерійської бригади (посередник І. І. Горбачевський) та 8-ї піхотної дивізії (посередник М. М. Спиридов). Посередники призначалися для зв'язку. Васильківська управа, таким чином, стала більшою, ніж дві інші управи Південного товариства, і значно пошквалила свою роботу. В зв'язку з цим у листопаді 1825 р. головного керівника Васильківської управи С. І. Муравйова-Апостола було введено до Директорії Південного товариства. На час повстання під його командування переходили війська в районі дислокації 3-го піхотного корпусу.

Ідеї товариства були сформульовані в основних програмних документах — «Правилах об'єднаних слов'ян» та в «Клятві».

Прокурор:

— Державний переворот, який готувався вами, розпочався несподівано, події випередили ваші і змусили виступити раніше термінів, які ви самі ж визначили. Так? І тому подіям 14 грудня надавалось такого значення, котрого воно не мало; приписувались такі наслідки, які від нього не походили?

Четвертий декабрист:

— Так. У листопаді 1825 р. у провінційному Таганрозі несподівано помер імператор Олександр І. Сина в нього не було, і успадкувати престол мав його брат — Костянтин Павлович. Але одружений з простою дворянкою, особою не царської крові, Костянтин відмовився від свого права наслідування престолу. У зв'язку з цим наступником престолу мав стати наступний брат — Микола Павлович, про що і було сказано у заповіті покійного імператора. Про останню монаршу волю знала обмежена кількість осіб, тоді як факт зречення Костянтина царська родина тримала у таємниці, вважаючи це сімейною справою. І тому населення 27 листопада 1825 р. було приведене до присяги Костянтину. Останній у цей час перебував у Варшаві. Микола І вагався виконати волю померлого брата без офіційного письмового зречення Костянтина. Протягом двох тижнів тривало міжцарювання. Микола І, не дочекавшись офіційної відмови, боючись заколоту

Табл. 2. Порівняльний аналіз програмних документів Південного і Північного товариств.

Положення	«Руська правда»	«Конституція»
Державний устрій	Унітарна республіка	Конституційна монархія з федеративним устроєм за зразком США
Ставлення до кріпосного права	Кріпацтво скасовувалося	Кріпацтво не скасовувалося
Виборча система	Однопалатний парламент	
Доля України	За народами, які населяли Російську імперію, не визнавалося право на окреме державне існування. Усі народи (у тому числі й український) мали б злитися з російським народом. За Україною ніяких державних прав не визнавалося	Російська імперія поділялася на 14 федеральних штатів, 2 з яких — Чорноморський (столиця в Києві) та Український (столиця в Харкові) — створювалися на Лівобережжі та Слобожанщині. Усі питання внутрішнього життя українські штати мали право вирішувати самостійно. Але держави, які передбачалося створити на українських землях, мали штучний характер, бо не охоплювали всієї території, заселеної українцями, і розривали територію України на кілька шматків

В.Тімм. Повстання на Сенатській площі в Петербурзі 14 грудня 1825 р.

— 903, малолітніх — 19, вагітних жінок — 2.

Свідок:

— Почало темніти. У цей час біжать солдати по площі від палацу і вигукують: «Конституцію!» На моє запитання, що вони розуміють під цим словом, вони відповіли: «Дружину Костянтина Павловича!». Імператор наказав пропустити цих бідолах до бунтівників.

Незалежний історик:

— У виступі 14 грудня 1825 року стільки подоби до гвардійського перевороту, що сучасники, які спостерігали ці події, не могли не пригадати гвардійські перевороти минулого. Видавалося, що російська гвардія вчинила спробу такого ж гвардійського перевороту, які знала Росія у XVIII ст.

Повстання на Сенатській площі у Петербурзі 14 грудня 1825 року стало сигналом для початку виступу членів Південного товариства, що діяло на півдні України. Повстання Чернігівського полку, як і виступ 14 грудня 1825 року, було таким же стихійним і непередбачуваним. Іскрою, що розпалала вогнище повстання Чернігівського полку, стала невдала спроба арешту братів Сергія та Матвія Муравйових-Апостолів За царським наказом у ніч з 28 на 29 грудня в Трилісах, де розміщалася 5-а мушкетерська рота, командир Чернігівського полку Г. Гебель і два жандармські офіцери заарештували братів С. І. та М. І. Муравйових-Апостолів. Але удосвіта 29 грудня у Трилісі з Василькова приїхали офіцери А. Д. Кузьмін, М. О. Щепило, В. М. Соловійов та І. І. Сухінов, які визволили арештованих. При цьому вони заповділяли своєму полковому командиру, батькові трьох дітей, дружина якого була на восьмому місяці вагітності, 14 багатних ран.

К.Кольман. Повстання на Сенатській площі в Петербурзі 14 грудня 1825 р.

Р.Ференц. Повстання на Сенатській площі в Петербурзі 14 грудня 1825 р.

Свідок:

— Щепило вдарив полковника у черво багнетом. Гебель встояв і почав переконувати Щепилу не чинити протиправних дій. Але в цей час Соловійов схопив його за волосся і збив з ніг; почувши, що зав'язалась бійка, до сіней вскочив Кузьмін та сів верхи і став також бити лежачого полкового командира. Потім Кузьмін кинувся визволяти Муравйова-Апостола, але того вже не було. Почувши шум бійки, той вискочив у вікно та хотів тікати, але передумав і повернувся на допомогу бити Гебеля.

Незалежний історик:

— Історія з Гебелем вплинула на моральний стан Сергія Муравйова-Апостола. Одна справа — воювати відкрито з ворогом, а інша — брати участь у побитті п'ятьома озброєними одного беззброєного...

Побиття у Трилісах мало ще один негативний наслідок — змінилися взаємини між офіцерами і солдатами. Останні, знаючи причину відсутності свого полкового командира, вже не могли без заперечень виконувати накази С. Муравйова-Апостола, який замішав Г.Гебеля. В очах підлеглих Муравйов і його спільники-офіцери стали злочинцями. І виконання їх наказів з обов'язку перетворювалося на добровільну справу.

Третій декабрист:

— С. І. Муравйов-Апостол наказав Кузьмину підго-

військових, про який був проінформований напередодні, вирішив діяти: на 14 грудня 1825 р. було призначено «переприсягу».

Декабристи вирішили використати слушний момент для початку перевороту.

14 грудня вони вивели підвладні їм війська на Сенатську площу, але нерішучість дій лідерів повстання забезпечила царю Миколі I можливість підтягнути вірні війська. Після невдалих вмовлянь о 14 год. 58 хв. вірний царю генерал Сухозанет наказав навести гармати на повстанців і відкрити артилерійський вогонь.

За даними статистичного управління Міністерства юстиції, було вбито 1271 особу, у тому числі «чорні»

тувати свою роту до походу і вести її в с. Ковалівка, де стояла 2-а гренадерська рота. Сам Муравйов-Апостол разом з Щепиллом та Соловійовим одразу виїхав до Ковалівки. Звідси він відправив М. О. Щепилла і В. М. Соловійова до своїх рот з наказом привести їх у Васильків, а сам організував повстання 2-ї гренадерської роти, що приєдналася до 5-ї мушкетерської роти.

Зранку 30 грудня 1825 р. дві повсталі роти під керівництвом С. І. Муравйова-Апостола та інших офіцерів рушили до Василькова. Біля с. Митниці повстанців зустрів М. П. Бестужев-Рюмін. Авангард, а потім і основні сили повстанців до Василькова вступили без перешкод. Ніч з 30 на 31 грудня була використана повстанцями для підготовки полку до походу.

Віддавши наказ командирам рот про підготовку до походу та бойових дій, а також про заготовку продовольства і фуражу, С. І. Муравйов-Апостол разом з М. П. Бестужевим-Рюмінім майже всю ніч готували прокламацію та відозву до війська і народу та план походу. Вони склали два оригінальні агітаційні документи, що містили програму боротьби, «Православний катехізіс» і відозву. Відозва, написана М. П. Бестужевим-Рюмінім, повідомляла про смерть царя-тирана Олександра І, проголошувала повалення самодержавства, що пригноблювало російський народ, скинення пут рабства, народження свободи в Росії і встановлення народного правління.

Вранці 31 грудня Чернігівський полк вишикувався, готовий до походу. Солдатам було зачитано текст революційної прокламації «Православний катехізіс». З запальною промовою виступив С. І. Муравйов-Апостол.

О 2-й годині дня повсталий полк виступив у похід. С. І. Муравйов-Апостол сподівався приєднати до повсталих інші полки, зокрема Кременчуцький, і далі наступати на Житомир або Київ.

Свідки:

— ...один із нижчих за званням питав, кому вони присягають, але він був на підпитку, тому зрозумілої відповіді він не почув, а солдат, що постійно ходив перед ним кричав: «Нині воля», — пояснивав на допиті свідок.

«... При виході селян із церкви він неодноразово читав уривки із Катехізісу ... вони ж йому говорили: «Ми нічого не знаємо, нам нічого не потрібно...» — повідомляв своєму начальству урядовий агент.

«... Побачивши, що Катехізіс не вплинув на свідомість солдат, Муравйов знову почав впливати на них, наголошуючи про їхню присягу Костянтину, і цим йому вдалося підпорядкувати солдат собі... А так як солдатам було оголошено про дарування волі, то останні зрозуміли її як право збройно вимагати від господарів, де вони перебували на квартирах, харчування, практично грабуючи селян, горілку ж брали без всякого дозволу...» — констатував слідчий.

Третій декабрист:

Представники Товариства об'єднаних слов'ян:

П. Борисов

І. Шимков

Я. Андрієвич

Пам'ятний знак на честь С. Муравйова-Апостола

— 31 грудня С. І. Муравйов-Апостол полав прапорщика О. Є. Мозалевського з унтер-офіцером І. Харитоновим і рядовими О. Федоровим, Я. Софроновим і П. Прокоф'євим до Києва з завданням поширити «Православний катехізіс» серед солдатів гарнізону і населення Києва, а також встановити зв'язки з Курським піхотним полком. Важлива місія прапорщика О. Є. Мозалевського до Києва закінчилася безрезультатно.

Вранці 1 січня 1826 р. повстанням був охоплений майже весь Чернігівський полк — близько 1020 чоловік.

Наприкінці дня повстанці вступили у Велику Мотовилівку.

Натомість спроби С. І. Муравйова-Апостола підняти повстання в сусідніх військових частинах зазнали невдачі. Ф. М. Башмаков, посланий у Сквиру, де стояв гусарський полк, з повідомленням про початок повстання, не зміг виконати завдання. О. Ф. Вадковського військовій власті заарештували в ніч на 31 грудня по дорозі до Білої Церкви.

Значної підтримки чекали керівники повстання від нових членів Васильківської управи на Волині — колишніх учасників Товариства з'єднаних слов'ян, з допомогою яких вони розраховували підняти на боротьбу 8-у артилерійську бригаду і полки 8-ї піхотної дивізії. Проте і на Волині через відсутність чіткого зв'язку з С. І. Муравйовим-Апостолом і нерішучість посередників М. М. Спиридова та І. І. Горбачевського повстання не розпочалося. Тульчинська та Кам'янська управи також не змогли організувати виступів військових частин 2-ї армії. Організувавши посилену охорону Великої Мотовилівки, полк перебував там з вечора 31 грудня 1825 р. до ранку 2 січня 1826 р. Вранці 2 січня С. І. Муравйов-Апостол на нараді офіцерів оголосив наказ про похід на Білу Церкву. Пройшовши через села Мар'янівка і Середня Слобода (Винні Стави), повстанці спинилися на ніч у с. Пологи, за 12 верст від Білої Церкви.

Свідок — корчмар:

— Коли у шести шинках було випито всю горілку, солдати вдерлися до хати одного заможного селянина. Зайшовши до оселі, вони там побачили лише шойно померлого столітнього діда Зінченка. За звичаєм тіло покійного покоїлось на лаві, вбране у нову чисту білизну та покрите рушником. Солдати по-п'яному знушались над тілом покійника — був він малого зросту та худой статури. Весь його одяг розібрали, а схопивши мерця, потягли танцювати... Не дивлячись на всі зусилля, офіцерам не вдалося взяти під контроль дії солдатів. Вони стали основними «героями» останніх днів повстання... Спочатку солдати просто йшли за своїм улюбленим командиром С. Муравйовим-Апостолом, вірячи, що він не спровокує їх на протиправні дії... Але досить скоро вони, побачивши дії офіцерів, почувши слова про

волю, відчули себе вільними від будь-якої дисципліни... Поголовне пияцтво стало карою повстання: тільки мотолівський єврей-крамар свідчив згодом, що у нього було вкрадено і випито 360 відер горілки...

Свідок—жандармський офіцер:

— Іншими протиправними діями, якими відзначались бунтівні солдати, були п'яні бійки, грабунки місцевого населення, розбій, насилля та свавілля. Масовим стало мародерство. Розпочалося дезертирство.

Уночі С. І. Муравйов-Апостол вислав розвідку до міста, яка доповіла, що 17-й егерський полк, який мав приєднатися до повстанців, виведено з Білої Церкви до Сквири.

Ця обставина змусила керівника повстання знову змінити напрямок походу. Було вирішено йти через Ковалівку і Триліси на Наволоч, а звідти на Волинь і там піднімати війська на боротьбу.

Вранці 3 січня Чернігівський полк вирушив у напрямку сіл Устимівка і Ковалівка. Опівдні чернігівці побачили на Устимівських висотах ескадрони 2-ї бригади 3-ї гусарської дивізії, що мали виступити проти повстанців проти них.

Отримавши наказ придушити повстання Чернігівського полку, командир 3-го піхотного корпусу генерал Рот вирішив оточити чернігівців і не дати руху поширитись у військах. Загін піхоти з артилерією, що заступив у Білій Церкві 17-й егерський полк, дістав завдання зустріти повстанців з півдня. Головні сили кінноти під командуванням самого Рота охоплювали чернігівців з боку Фастова. Допоміжний загін гусарської кінноти, посилений артилерією, під командуванням генерала Гейсмара, посланий у напрямі с. Триліси, раніше інших зіткнувся з повстанцями. За наказом Гейсмара артилерія відкрила вогонь по повстанцях.

Свідок — поміщик:

— Як тільки колона вийшла з околиці і зробила не більше чверті версти, гарматний постріл вразив слух здивованих солдатів, які побачили на досить значній віддалі гармати... За цим пострілом послідувало декілька інших, але жоден з них не завдав найменшої шкоди колоні: можливо, стріляли холостими зарядами. Полк ішов уперед.

Муравйов наказав оглянути рушниці і приготуватися до бою. Цей захід підбадьорив солдатів, але запал збудженої мужності був зупинений справжніми гарматними пострілами. Перший картечний постріл поранив і вбив кількох чоловік. С. Муравйов хотів викликати стрільців: новий постріл поранив його у голову; поручик Шепилло і декілька рядових впали на землю мертвими. С. Муравйов стояв, ніби оглушений. Кров текла по його обличчі, він зібрав всі свої сили і хотів зробити потрібні розпорядження, але солдати, бачачи його скривавленим, завагалися: перший взвод кинув рушниці й розсипався полем; другий наслідував його приклад; решта, зупинившись сама собою, здається, готувалася дорого продати своє життя.

Кілька влучних картечних пострілів змінили цей намір. Дія залпів була вбивчою. Багато солдатів померло в лавах своїх товаришів. Мужність солдатів похитнулася. Вигляд вбитих і пораниених, відсутність С. Муравйова завдали рішучого удару мужності повсталых чернігівців: вони, кинувши рушниці, побігли в різні боки. Один ескадрон гусарів переслідував втікачів, які розсіпалися полем; інший оточив офіцерів, які залишилися на місці, що займала раніше колона, між пораниеними і вбитими.

... За наказом генерала Гейсмара гусари оточили офіцерів і пораниених солдатів й відібрали в них зброю.

В такий спосіб закінчилося згубне для багатьох повстання Чернігівського полку. Близько 60 чоловік і 12 селян, які знаходилися в обози, було вбито або тяжко поранено. Поручик Шепилло помер в лавах; С. Муравйов було поранено в голову, Кузьміна — в плече навиліт. Бистрицький одержав сильну контузію правої ноги; шинель Бестужева була прострілена в кількох місцях. ...Ходили чутки, нібито гусари зробили атаку на беззбройних чернігівців і рубали їх без пощади. Обов'язок істини змушує сказати, що це зовсім не справедливо.

Незалежний історик:

— Наступні дослідники не могли зрозуміти: чому, будучи 3 січня 1826 року попереджений про появу урядових військ, С. Муравйов не захотів обійти їх сусідніми селами, і, не звертаючи на умовляння інших офіцерів, повів солдат відкритим полем — і в результаті полк було розстріляно картечною впритул ... Деякі пояснювали таку поведінку сподіваннями С. Муравйова на те, що урядові війська перейдуть на бік повсталых... Але головна причина такої поведінки, мабуть, полягає в іншому... Вочевидь стоячи перед вибором: рятувати лишку полку чи рятувати рештки ні в чому не винних селян, Сергій Муравйов-Апостол свідомо обрав другий варіант. І цілком свідомо не полишив собі шансу врятуватися.

Повстання Чернігівського полку відбулося далеко від столиці; на відміну від повстання 14 грудня 1825 року, воно не стало віхою у політичній історії Росії. Але саме у цьому повстанні, яке розпочалось 29 грудня 1825 року та криваво завершилося 3 січня 1826 року, як у краплі води відбилися основні риси психології «російських яacobинців», виявились протиріччя, які були притаманні руху декабристів в цілому. Повстання Чернігівського полку стало спробою втілити у життя членами Південного товариства власної тактики «воєнної революції».

Присяжні.

І хоча ідеї, які проповідували декабристи, були світліми, але повстання вибухнуло стихійно, його керівники вивели солдат обманом, водночас зробивши їх, без їхньої волі, державними злочинцями. Декабристський рух став тією віхою в історії, яка визначила особливості на подальші десятиліття суспільно-політичних процесів в Україні. Ми засуджуємо не ідеї декабристів, а ті методи, якими вони прагнули їх досягти. Міфотворчість навколо цієї події розпочалась відразу, і тільки час зумів розставити крапки, але далеко не всі. Для нас, очевидців аналогічних подій на початку ХХІ ст., має бути зрозумілим, що всяка революція є насиллям над особистістю, суспільством і тільки шляхом демократичних перетворень, в яких бере участь не якась обмежена групка ідеалістів, а все суспільство, можливі поступальний розвиток та якісні зміни.

III. Підведення підсумків уроку.

Декабристський рух — історичне явище, яке потребувало і потребує подальшого осмислення. І кожне нове покоління буде вбачати у ньому ті риси, які йому імпонуватимуть. Головне — не ідеалізувати, а критично осмислювати минуле, заради сьогодення та майбутнього.

IV. Домашнє завдання.

Ви — журналіст, що спостерігав за ходом процесу: складіть письмовий звіт, в якому висловіть і своє ставлення до проблеми, що обговорювалась.